

Редакторський вплив Пантелеймона Куліша на мову Тараса Шевченка

І. І. Огієнко, стверджуючи, що “власне Шевченкова мова й стала в нас за наріжну підвалину нашої літературної мови”, називає П. О. Куліша “мовним Шевченковим учителем” [7, с. 140]. Разом з тим до сьогодні залишається відкритим питання щодо ролі П. О. Куліша в становленні літературної норми, оскільки жодна праця не дає вичерпної характеристики мови творів письменника. Пропоноване дослідження висвітлює окремі риси ідіолекту П. О. Куліша¹ у зв’язку з його редакторською роботою над текстами Т. Г. Шевченка.

Серед перших українських критиків, що високо оцінювали мовотворчий геній Т. Г. Шевченка, був і П. О. Куліш. Він чи не вперше в українській критиці визначив роль Шевченка в літературній мові як основоположну, назвавши, зокрема, його й Квітку-Основ’яненка *спорудниками нової словесності* [Куліш 1911 а, с. 427]. Міркування П. О. Куліша щодо мови Т. Г. Шевченка викладені в низці його праць 2 пол. 50-х – поч. 60-х рр. XIX ст. та пізніших розвідках. Зокрема, про Т. Г. Шевченка, “кострубату мову” якого не раз правив [7, с. 144], висловився так: “Взяв бо Шевченко свою чудотворню річ не з городів великих, не з академий самопрославлених... все те минув він... тільки хуторська й сільська мова йому до великого діла здала ся...”² [Куліш 1911 б, с. 492]. З іншого боку, у зверненні “До Галичан” у 1880 р., окреслюючи своє бачення єдиної літературної мови, відзначав: “Наш Гомер не Шевченко, а народ. /.../ Ми хочемо, щоб нас читала не одна Україна, а також Галичина...” [Куліш 1984, с. 235].

П. О. Куліш, який “мав незвичайний мовний “нюх”, мав велике мовне почуття” [8, с. 99], не міг не помітити такої виразної особливості Шевченкового

¹ Матеріалом дослідження слугували тексти прижиттєвих першодруків творів П. О. Куліша: роман “Чорна рада” (СПб., 1857); історичний нарис “Хмельницина” (СПб., 1861); автобіографічний нарис “Жизнь Куліша” (Правда. – 1868. – № 2-4, № 24-28); оповідання “Оріся” (К., 1882); поема “Маруся Богуславка” (Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. – Т. 2. – Львів : Просвіта, 1909). Аналіз вилучених у цих джерелах мовних одиниць здійснено на тлі сучасної авторів писемної практики та локального мовного довкілля, які могли впливати на досліджуване індивідуальне мовлення та формування рис тексту.

² Правопис цитованих джерел збережено.

ідіолекту – орієнтації на весь українськомовний територіальний та історичний обшир, через що, певно, й оголосив творчість Кобзаря взірцевою, гідною наслідувань: “...як йому самому пісня дала тон до високої речі, так і він дав нам усім праведний тон, як нам своє слово строїти” [Куліш 1911 б, с. 492]. До того ж П. О. Куліш указав на позитивну роль Шевченка як продовжувача на українському ґрунті не тільки чотиристопового ямба Пушкіна, а також його вплетення в літературну мову, засновану на народній, церковнослов’янських. За спостереженнями Є. К. Нахліка, пізній Куліш і сам прагнув іти цим шляхом Пушкіна – Шевченка: не намагався будь-що вигадувати якісь нові слова, аби лиш не подібні до російських, а навпаки, послуговуючись народною мовою, сміливо вводив у неї церковнослов’янську лексику як не тільки спільну для української та російської мов, а й таку, що була первісно адаптована саме українською книжною мовою [6, с. 32].

З іншого боку, був і “зворотній процес творчого діалогу двох видатних діячів культури ХІХ ст., а саме – Кулішеві впливи на Шевченка”, щоправда, здебільшого на текстологічному рівні [14, с. 55-56]. Зокрема, П. Д. Тимошенко дослідив³, що деякі риси Шевченкової мови еволюціонували за життя поета, почасти не без редакторського втручання П. О. Куліша, “до мовних і літературних порад якого Шевченко дуже прислухався” [10, с. 112], зокрема у виданні “Кобзаря” 1860 р., що друкувався за участю П. О. Куліша і в його друкарні. Так, наприклад, у цьому виданні вживається винятково форма *люде*, навіть у ранніх поезіях. На думку П. Д. Тимошенка, таку послідовну коректу провів Куліш (у цьому виданні і правопис Шевченка замінено на кулішівку, замість *жит[ь]тя*, *зил[ь]ля*, уживаних поетом, запроваджено *життє*, *зіллє* тощо) [9, с. 155]. Однак Т. Г. Шевченко не погоджувався з такими виправленнями, про що свідчать його власноручні виправлення *весіллє* на *весілля* в примірникові “Кобзаря” 1860 р., який належав Цвітковському, до того ж у Шевченкових автографах не зафіксовано діалектних форм на зразок *життє*, *зіллє*, а тільки загальнонародні *життя*, *зилья* [9, с. 158]. Імовірно,

³ П. Д. Тимошенко проаналізував фонетичні, морфологічні та лексичні риси українськомовних творів Т. Г. Шевченка в опорі на автентичні тексти (автографи, першодруки, рукописні списки) з урахуванням модельованої мовної ситуації поетового довілля.

такого ж послідовного виправлення *люды* на *люде* зазнали й обидві частини перекладу п'єси “Назар Стодоля”, опублікованого П. О. Кулішем в “Основі” в 1862 р. Сам Т. Г. Шевченко, як свідчать рукописи, не був абсолютно послідовним у дотриманні форм *люде* [9, с. 155].

За нашими спостереженнями, П. О. Куліш у всіх першодруках, за кількома винятками, стабільно відбиває флексію *-е* в іменниках чол. роду із суфіксом *-ин-*, *-ар-*. Зокрема, у мові його текстів зафіксовано 255 словоформ з *-е*. Показово, що флексію *-е* в зазначених іменниках безвинятково засвідчує мова листів П. О. Куліша 40-50-х рр.: *люде*, *миряне* [КЛ]. Гіпотетично, за часів П. О. Куліша в його рідномовному оточенні – східнополіських говірках – у формах наз. відм. множ. іменників II відміни звичайною була флексія *-е*⁴. До того ж мовні орієнтири автора могла посилювати книжна традиція, яку культивував свідомо як письменник та редактор.

П. Д. Тимошенко звертає увагу, що в тому самому автографі, у якому зафіксовано написання *люде*, не властиве раннім автографам Т. Г. Шевченка, П. О. Куліш послідовно виправив поетове *мени* на *міні*, що й відбито в “Кобзарі” 1860 р. [10, с. 105-106]. Ця коректура видається обґрунтованою з огляду на те, що в ті часи багато авторів замість етимологічного *мені* писали фонетичні *мини*, *міні*, які відповідали вимові цієї займенникової форми по говірках⁵. Таке написання П. Д. Тимошенко зафіксував і в Т. Г. Шевченка – у найдавніших збережених поетових автографах к. 30-х – поч. 40-х рр.; однак із 1846 р. відзначено різкий перехід до *мени*, причому під кінець життя написання *мыни* майже зникають. “Слідом за Шевченком написання *мені* (*мени*) запроваджували й інші письменники”, а тому, на думку дослідника, “введення Кулішем у “Кобзарі” 1860 р. послідовних написань *міні* не було виправданим”; та й “сам Куліш згодом почав поступово відмовлятися від них на користь *мені*” [10, с. 106].

⁴ На це вказують різноманітні діалектні джерела з території східнополіських говірок – від часів П. О. Куліша й до сьогодні.

⁵ Невипадково ще на поч. XX ст. І. С. Нечуй-Левицький протиставляв діалектні фонетичні *міні*, *міні* – як “живе народне слово” – етимологічному *мені*, радячи відмовитись від “старої галицької форми” на користь “народної форми займенника” й покликаючись при цьому на мовну практику таких авторитетних авторів, як Куліш, Шевченко, Старицький [5, с. 194]. М. А. Жовтобрюх спостеріг, що написання *міні*, *міні* в українських періодичних виданнях 30-40-х рр. XIX ст. – поч. XX ст. відбивають діалектну вимову, властиву “деяким місцевим говорам як південно-західного, так і південно-східного наріччя” [2, с. 90; 3, с. 90].

Спостереження над мовою прижиттєвих першодруків П. О. Куліша показало, що в текстах 1857 та 1861 рр. послідовно відбито *мині*, однак у тексті 1868 р. виявлено вагання між *мині* (Ж.К. 299, 311) та *міні* (Ж.К. 299, 311) (2:2)⁶. Імовірно, така стабільність у відбитті [и] відповідає вимові П. О. Куліша. Упорядник львівського видання 1909 р. відзначає, що мова різних текстів П. О. Куліша засвідчує три фонетичні варіанти форми дав. - місц. відм. займенника *мені*: *мені*, *міні* і *мині* [Романчук 1911, с. 670], проте текст цього неприжиттєвого першодруку 1909 р. фіксує винятково *мені*. Видавці I-го тому “Повного зібрання творів” П. О. Куліша зауважують, що в ранніх листах письменника зафіксовано *міні* і *мині*, у пізніших – тільки *міні* [КЛ, I, с. 338]. За нашими спостереженнями, епістолярій письменника 40-х рр. відбиває *мині*, за винятком 6-ти словоформ *міні*, однак уже в листах 50-х рр. виявлено три фонетичні варіанти – послідовне *міні* й одиничні *мені* і *мині* [КЛ]. Записи діалектного мовлення з території східнополіських говірок дають підставу припускати, що послідовні написання *мині* та поодинокі *міні* в першодруках П. О. Куліша відбивають фонетичні риси його питомого мовного оточення.

До невинувачених редакторських виправлень П. О. Куліша П. Д. Тимошенко відносить також послідовне введення *-й-* у “Кобзар” 1860 р.⁷, однак науковець висловлює сумніви щодо написання *щасливіща*, адже подібних прикладів у письменника, принаймні в 60-х роках, не знайшов [11, с. 204-205].

За нашими спостереженнями, у мові всіх першодруків П. О. Куліша відбито похідні із суфіксом *-ійш-*, хоча в нарисі “Жизнь Куліша” (1868), опублікованому у Львові, перевагу надано словоформам із суфіксом *-іщ-*: 9 словоформ з *-іщ-* протиставляються 3-м одиничним із *-ш-*, *-іш-*, *-ійш-*. У львівському виданні “Марусі Богуславки” (1909) на тлі 8-ми словоформ з *-ійш-* зафіксовано одиничну з *-іщ-*. У текстах 1857 та 1861 рр. послідовно, за єдиним винятком (прикметник з *-іш-* у тексті 1857 р.), відбито 33 словоформи із

⁶ Цифри в дужках показують кількість словоформ з *и* : *і*.

⁷ Суфіксальний *-й-* був звичайним для мовної практики П. О. Куліша та його сучасників, проте Т. Г. Шевченко був одним із перших, хто “почав рішуче відмовлятися від такого *-й-*, що відповідало станомі провідних південно-східних діалектів”; варіанти з *-й-* у поета “мають виразне книжне походження і переслідують стилістичні цілі, як і інші архаїзми, отже, зазначене виправлення П. О. Куліша “обмежувало стилістичні можливості архаїзмів” [11, с. 204-205].

суфіксальним *-й-*. Загалом у першодруках П. О. Куліша виявлено 10 словоформ з *-иц-*: *давніицхъ-давень* (Ж.К. 284), *дивнишу* (Ж.К. 45), *найвиразницимъ* (Ж.К. 298), *найвірницими* (Ж.К. 299), *найлюбичий* (Ж.К. 324), *найлюбича* (Ж.К. 323), *найлюбиче* (Ж.К. 21), *найлюбичою* (Ж.К. 322), *найлютича* (М.Б. 179), *розумницимъ* (Ж.К. 34); 42 словоформи з *-ийш-*, напр.: *безпечнийше*, *одягнийший*, *труднийшъ*; 2 словоформи з *-иш-*: *радниший* (Ч.р. 168), *якъ найхутчийшъ* (Ж.К. 312); одиничну із *-ш-*: *найщасливше* (Ж.К. 283). Листи П. О. Куліша 40-50-х рр. підтверджують форми з усіма 4-ма суфіксами: фіксують одиничні *-ш-*, *-иш-*, *-иц-* / *-иц-* (у листі 1848 р.) і найширше – *-ийш-*.

П. Д. Тимошенко з'ясував, що “у нашому письменстві часів Шевченка й після нього (у Галичині ще й на початку ХХ ст.) в прикметниках і прислівниках вищого й найвищого ступенів порівняння часто зберігався суфіксальний *-й-* (*білійший*, *найбілійший*), що має реальний ґрунт по говірках і тому підтримувався й давнішими книжними традиціями” [11, с. 204]. М. А. Жовтобрюх відзначає поширеність суфікса *-ийш-* у мові західноукраїнської преси – від ранньої публіцистики (з кінця 40-х рр. ХІХ ст.) до поч. ХХ ст.; на відміну від галицьких та буковинських періодичних видань, у східноукраїнській періодиці паралельно з *-ийш-* уживався також суфікс *-иш-*, іноді “траплявся в цій функції” суфікс *-иц-* [2, с. 146; 3, с. 105-106]. Поширеність суфікса *-ийш-* у мові П. О. Куліша зумовлена діалектною основою мови письменника та збереженням давнішої традиції, проте перевага невідомого у східнополіських говірках суфікса *-иц-* у тексті 1868 р., уміщеному у львівському часописі, імовірно, відповідає спеціальній мовній настанові автора.

П. Д. Тимошенко вважає, що збільшення займенникових форм *сей*, *ся*, *се* в 1858-1861 рр. і в листуванні, і в поезіях Т. Г. Шевченка певною мірою пов'язано з мовним впливом тогочасної мовної продукції: “саме в цей час активну творчу й видавничу діяльність розгорнув Куліш, до мовних і літературних порад якого Шевченко дуже прислухався і який писав і друкував *сей*, *ся*, *се*” [10, с. 112]. Дійсно, за нашими спостереженнями, П. О. Куліш у мові всіх першодруків послідовно відбиває *сей*, *сёго*, *сёму*, *ся*, *сеі*, *сій*, *сю*, *се*, *сіх*,

сёгобочними тощо. Менш частотні *отсе, отсей, отся*, нечисленні *це, оце* здебільшого мають виразне стилістичне призначення. Так, у тексті “Чорної ради” в мові автора та центральних персонажів (представників козацької верхівки та городової старшини) ужито варіанти із *с-*, а в мові соціальних низів (міщан, запорожців⁸, селян) нараховано 24 словоформи *це, ці, цёго, цімъ, цихъ, ції* та 8 *оце, оці* й жодної *отсе* на тлі 18-ти займенників із *с-*. Перевага архаїчних займенникових форм із *с-* (на тлі нечисленних *отсе* й новіших *оце*, а також винятково стилізованих *це, ці, цёго, цім, цих, ції*) у текстах П. О. Куліша віддзеркалює як мовну практику письменників-наддніпрянців⁹, так і риси говіркового оточення автора.

На думку П. Д. Тимошенка, послідовні й численні *бачать, кричать, лежать* у “Кобзарі” 1860 р. є наслідком редакторської діяльності П. Куліша; так само йому належать аналогічні виправлення і в першодруках листів Шевченка до М. Лазаревського у № 3 “Основи” за 1862 р. [13, с. 121]. У першодруках П. О. Куліша виявлено 52 випадки збереження м’якості шиплячих [ж], [ш], [ч], причому 42 словоформи – з пом’якшеною африкатою [ч’] і тільки одна із [ш’]: *душять* (Ч.р. 73). Мова епістолярію письменника від 1841 по 1856 рр. послідовно відбиває тверді шиплячі, однак у листі 1853 р. зафіксовано *лошя, лошят* [КЛ, II, с. 115]. “Граматка”, яку П. О. Куліш видав у 1857 р., пропонує тільки тверду вимову шиплячих, напр.: *державъ, держали; зачали* [Куліш 1857, с. 78]. Наявність альтернативних словоформ із диспалаталізованими приголосними (напр.: *бачать, вбачавъ – бачать* (2:12); *кінчати, кінчай, закінчання... – скінчять* (7:1); *лежала, лежали... і тричі лежать, положять*; стабільно *держати, державъ, держався* проти 2-х *держать*) вказує на непослідовність П. О. Куліша в збереженні м’якості шиплячих [ч] - [ч’] і [ж] - [ж’]. Імовірно, у рідній говірці П. О. Куліша [ш’], [ж’],

⁸ У мовленні такої шанованої категорії запорозького козацтва, як *діди запорожці*, на тлі словоформ із *с-* зафіксовано одиничний *ц-*: “...за *цімъ* ледацомъ и обидъ утеряли” (Ч.р. 372).

⁹ За спостереженнями П. Д. Тимошенка, більшість наддніпрянських письменників 1-ї пол. XIX ст. вживали майже винятково *сей, ся, се*: І. П. Котляревський, Є. П. Гребінка, Г. Ф. Квітка-Основ’яненко (але звичайно в них відбито *оцей, оця, оце*). На думку науковця, з одного боку, часте вживання *сей, ся, се* письменниками 1-ї пол. XIX ст. якоюсь мірою зумовлювалося давніше виробленими книжними традиціями; з іншого, оскільки безперечних традиційних написань у тогочасній літературній продукції мало, а місцеві народно-розмовні риси виявляються дуже сильно і оскільки письменники при *сей, ся, се* дуже послідовно вживають *оцей, оця, оце*, доводиться визнати, що часте використання *сей, ся, се* в тодішньому письменстві не набагато відставало від діалектного стану речей [10, с. 109].

[ч'] виступали спорадично, хитання [ш] ~ [ш'], [ж] ~ [ж'], [ч] ~ [ч'] засвідчують і сучасні діалектологічні джерела. Однак йдеться не тільки про зв'язок автора зі східнополіським мовним довкіллям, а й спробу інтегрувати різні діалекти: діалектну вимову (поширену в південно-східному наріччі) палаталізованих шиплячих перед [а] засвідчує мовно-літературна практика сучасників і наступників П. О. Куліша (Є. П. Гребінки, Панаса Мирного, І. С. Нечуя-Левицького, Олени Пчілки, Лесі Українки, А. Ю. Кримського), таку вимову відбивають також періодичні, здебільшого східноукраїнські видання ще на початку XIX ст. [2, с. 51, 93; 3, с. 86; 4, с. 92; 13, с. 121].

На українському ґрунті великого поширення набрали ітеративні дієслова із суфіксом *-ува-* (< *-ова-*), який може ускладнюватися суфіксом *-ов-* (*-ов-* + *-ува-* > *-овува-*) [1, с. 354]. За спостереженнями П. Д. Тимошенка, письменники 1-ї пол. XIX ст. і деякі пізніші ще здебільшого вживали *-ова-* (І. П. Котляревський, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, Є. П. Гребінка, Й. М. Бодянский, П. О. Куліш), також перші збирачі й видавці усної народної творчості М. А. Цертелєв, М. О. Максимович, І. І. Срезневський, на що почасти могла впливати і стара книжна традиція, хоча старі м'які варіанти суфікса виступають у цих письменників рідше за новотвір *-юва-*, що, очевидно, відповідало реальному станові говірок [12, с. 172]. Мова української періодики підтверджує, що до сер. XIX ст. ще не сформувалася літературна норма у вживанні дієслівного суфікса *-ува-*, однак уже преса к. XIX – поч. XX ст. засвідчує сталу норму вживання цього суфікса з [у], а не з [о] [3, с. 175]. Т. Г. Шевченко був одним із перших авторів, що почав надавати перевагу варіантам *-ува-*, проте редактори, переписувачі та видавці Шевченкових творів нерідко виправляли поетові *-ува-*, *-юва-* на *-ова-*, *-йова-*. П. Д. Тимошенко вважає, що досить багато *-ова-* (*-ьова-*, *-йова-*) у “Кобзарі” 1860 р. значною мірою завдячує редакторському втручання П. О. Куліша [12, с. 172-173].

За нашими спостереженнями над мовою прижиттєвих текстів П. О. Куліша, найбільше словоформ з *-ова-* (дієслів та дієприслівників) відбито в першодрукові 1857 р., однак непослідовно – *-ова-* (195) й *-ува-* (101). Звертає увагу той факт, що в словникові до роману зафіксовано тільки дієслова з *-ова-*.

У пізніших першодруках творів П. О. Куліша кількість дієслівних форм із суфіксом *-ова-* помітно меншає: у тексті 1861 р. – 4 : 300; у тексті 1868 р. – 6 : 118. А першодрук 1882 р. не фіксує жодної словоформи з *-ова-*, але відбиває 12 з *-ува-*. Є. К. Нахлік дослідив, що в тексті авторизованого видання “Орисі” 1861 р. П. О. Куліш виправив *здивовавсь*, *пораховав* на *здивувавсь*, *порахував* [Тв. 2, с. 625]. Очевидно, ці корективи було враховано в тексті 1882 р. У неприжиттєвому виданні 1909 р. на тлі дієслівних форм з *-ува-* виявлено 6 з *-ова-*. У першодруках різних років суфікс *-ова-* відбито також у прикметниках (напр., *виноватого*, *мудровату*, *суковатихъ*) та іменниках (напр., *будовання*, *гамовання*, *гордованнє*, *козакування*, *малёваннє*, *полёваннє*, *розумовання*). Імовірно, на ранніх етапах творчої діяльності П. О. Куліш перебував під відчутним впливом локального мовного довкілля, а пізніше, формуючи засади творення норм літературної мови, уникав уживання давнього суфікса *-ова-*, хоча подекуди східнополіська говіркова стихія продовжувала проступати, зокрема в дієслівних та поодиноких іменних формах.

На припущення П. Д. Тимошенка, у “Кобзарі” 1860 р. заміна варіанта з “Катерини” *не побачуть* на *не побачять* належить П. О. Кулішеві [13, с. 120]. Дійсно, за нашими спостереженнями, у дієслові *побачать* письменник не змішує закінчень I та II дієвідмін, чого не можна сказати про інші словоформи. Так, у мові першодруків (різних років) П. О. Куліша зафіксовано 50 словоформ (3 дієслова та 48 похідних), які засвідчують індукцію, хоча можливі варіанти, напр.: *варють*, *гатють*, *стелють*; *радючи*, *боючись*, але й *боячись*, *водючи*, *гладючи*, *говорючи*, але й *говорячи*. Лист П. О. Куліша 1848 р. фіксує *сидючи* [КЛ, I, с. 233]. Паралелізм дієслівних форм 3-ї особи множ., виявлений у першодруках письменника, зумовлений, імовірно, діалектною основою його мови. Оскільки закінчення *-ут'* маловідоме у східнополіських говірках, то неусталеність у використанні аналізованих мовних одиниць можна також кваліфікувати як народнорозмовну орієнтацію автора, спробу репрезентувати різноговіркові елементи української мови, особливо південно-східні, які міг уважати взірцевими.

Аналізований матеріал переконує, що не всі риси, які П. О. Куліш прищеплював мові Т. Г. Шевченка, згодом стали нормою української літературної мови. Однак виявлена в прижиттєвих першодруках П. О. Куліша варіантність, а також еволюція окремих рис його мови, демонструють орієнтацію письменника на формування таких норм, які б охоплювали весь українськомовний простір.

Література

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни та словотвору / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.
2. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (до середини дев'яностих років XIX ст.) / М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – 415 с.
3. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси : кінець XIX – поч. XX ст. / М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970. – 303 с.
4. Залеський А. М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови / А. М. Залеський // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами : [зб. наук. праць / відп. ред. М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні]. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 50-96.
5. Історія українського правопису : XVI – XX століття : хрестоматія / [упор. В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва ; пер. слово В. В. Німчука]. – К. : Наук. думка, 2004. – 583 с. – (Проект “Наукова книга”).
6. Нахлік Є. Зіставлення і протиставлення Шевченка і Пушкіна в рецепції П. Куліша / Є. Нахлік // Київська старовина. – 1999. – № 3. – С. 27-45.
7. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. І. Огієнко ; [упор., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик]. – К. : Либідь, 1995. – 296 с., іл., ім. пок. – (Бібліотека “Літературні пам'ятки України”).
8. Сімович В. Кулішева мова й “кулішівка” / В. Сімович // Українське мовознавство : розвідки й статті. 2. Українські студії оттавського університету № 6 / [упор. Ю. Шевельов]. – University of Ottawa Press, 1984. – С. 99-103.
9. Тимошенко П. Д. Морфологічні риси мови творів Шевченка (Іменник) / П. Д. Тимошенко // Збірник праць XV наукової шевченківської конференції. – К. : Наук. думка, 1968. – С. 133-162.

10. Тимошенко П. Д. Морфологічні риси мови творів Шевченка (Займенник) / П. Д. Тимошенко // Збірник праць XVI наукової шевченківської конференції. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 104-114.
11. Тимошенко П. Д. Морфологічні риси мови творів Шевченка (Прикметникові та споріднені з ними займенникові, дієприкметникові та числівникові форми) / П. Д. Тимошенко // Збірник праць XVIII наукової шевченківської конференції. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 195-206.
12. Тимошенко П. Д. Морфологічні риси мови творів Шевченка (Інфінітив) / П. Д. Тимошенко // Збірник праць XX наукової шевченківської конференції. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 162-174.
13. Тимошенко П. Д. Морфологічні риси мови творів Шевченка (Особові форми дієслів) / П. Д. Тимошенко // Збірник праць XXIII наукової шевченківської конференції. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 115-130.
14. Федорук О. До питання про Шевченкові впливи на Пантелеймона Куліша (рік 1869) // Пантелеймон Куліш: Матеріали і дослідження / НАН України. Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Львів. від-ня ; відп. ред. М. Г. Жулинський. – Львів ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2000. – С. 55-74.

Джерела

Ж.К.	Жизнь Куліша // Правда. – 1868. – № 2-4, № 24-28.
КЛ	Куліш П. Повне зібрання творів. Листи : у 2 т. / Пантелеймон Куліш ; [упор., комент. Олесь Федорук]. – К. : Критика, 2005-2009.
Т. I: 1841-1850. – 2005. – 648 с.
Т. II: 1850-1856. – 2009. – 672 с.
Куліш 1857	Куліш П. Граматка // Історія українського правопису : XVI – XX століття : хрестоматія / [упор. В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва ; пер. слово В. В. Німчука]. – К. : Наук. думка, 2004. – 583 с. – (Проект “Наукова книга”).
Куліш 1911 а	Куліш П. Нарис історії словесности русько-української. Погляд на занедбанне народньої мови / Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. / П. Куліш ; [вступ. ст. Юл. Романчука]. – Львів : Просвіта, 1908-1911. – (Руска письменність).
Т. 6. – 1911. – С. 414-428.
Куліш 1911 б	Куліш П. Чого стоїть Шевченко як поет народній / Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. / П. Куліш ; [вступ. ст. Юл. Романчука]. – Львів : Просвіта, 1908-1911. – (Руска письменність).
Т. 6. – 1911. – С. 486-497.

- Куліш 1984 Вибрані листи Пантелеймона Куліша, українською мовою писані / [передмова Юрія Шевельова]. – Нью-Йорк – Торонто : Українська Вільна Академія наук у США, 1984. – 326 с.
- КЛ Куліш П. Повне зібрання творів. Листи : у 2 т. / Пантелеймон Куліш ; [упор., комент. Олесь Федорук]. – К. : Критика, 2005-2009.
Т. I: 1841-1850. – 2005. – 648 с.
Т. II: 1850-1856. – 2009. – 672 с.
- М.Б. Куліш П. Маруся Богуславка / Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. – Т. 2. – Львів : Просвіта, 1909.
- Ор. Куліш П. Орыся / П. Куліш. – К., 1882.
- Романчук 1911 Романчук Ю. Послiслово / Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. / Ю. Романчук. – Львів : Просвіта, 1908-1911. – (Руска письменність).
Т. 6. – 1911. – С. 669-670.
- Тв. 2 Куліш П. О. Твори : в 2 т. / Пантелеймон Куліш ; [вступ. ст. Є. К. Нахліка]. – К. : Наук. думка, 1994. – (Бібліотека української літератури).
Т. 1 : Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади / [упор. і приміт. Є. К. Нахліка ; ред. тому М. Д. Бернштейн]. – С. 584-737.
- Ч.р. Куліш П. Чорна рада / П. Куліш. – СПб., 1857.

У статті висвітлено окремі риси ідіолекту П. О. Куліша у зв'язку з його редакторською роботою над текстами Т. Г. Шевченка.

Ключові слова: діалектне джерело, східнополіський говір, мовне довкілля, першодрук, альтернативна словоформа.

In article separate features P. Kulish's language in connection with his editorial work above T.G.Shevchenka's texts are covered.

Key words: dialect source, eastern Polissia dialect, language environment, the primary source, alternative word form.